

vánatos is, hogy a költészetben a díszítményes elemek öncélúsága-vezítsen sokáig bitortolt tekintélyéből; de éppoly kevésbé kívánatos, hogy akár a tanulatlanosság pongyolája, akár a szándékosság affektált gügyögése lépjen helyébe. Más az eszközök használatának meg nem tanulása, s más a használatukról való bátor lemondás; ehhez idő is kell, a gyümölcs megérésének ideje. Széchenyi híres utóírata: bocássá meg levelem hosszúságát, de rövidebben írni nem volt érkezésem, — lényegében a művészetekre is talál.

Sík e kötetének darabjai azokból az évekből valók, melyekben a költői eszközök nagymestere, Babits is — saját szavai szerint — „levetette a versről pompás ruháját s elesítette az illetlen zenét az Élet gyaása előtt“. A nemzeti és emberi katasztrófa hatása alatt, „bánatok és bántalmak“ között fogantak a *Nyugtalanlás völgyének* versei, melynek *Előszó* című megnyitó költeménye a versnek amaz egyszerűsége után sóvárog, mely úgy zenél bele a Csend szövetébe, mint szélzúgás, vagy csillagjárás titkos zenéje az égi pályán. „De mi ez a fáradt egyszerűség?“ — mondja magáról Babits. — „Nem fiatal madár szárnyverésének egyszerűsége, nem fiatal szív dobogásának egyszerűsége már, — hanem bágyadtan primitív...“

Érdekes e mellé állítani Sík hitvallását a maga egyszerűségéről; bizó, optimista lelkével valóban részül érzi azt a maga *Csend*-szimbólumának. Egyszerűsége nem fáradt, hanem lelkének hajtó ereje:

...mindent elfeledjek,
Ami nem dal, nem derű,
Nem győzelmes-egyszerű.
— — — — —
Drága köntös, egyszerűség,
Tiszta tóga, légy ruhám.

Ebben a tiszta tógában lép közben a *Csend* költője e könyv minden lapján, hogy egy mélyen vallásos, nemesen hazafiúi lélek mondanivalóit közölje velünk. Isten-eszménye mintha megenyhült volna áhitatában: az ószövetségi, zordabb vonások elsímultak az égi arcon, s ma inkább a megbocsátó Jézus-ideál ragadja fantáziáját. S most nemzetéhez is a szeretet és vigasztalás sza-

vával beszél, mint nagybeteghez a jó lelkész, pedig költői pályája kezdetén a feddésre is erőteljes, bátor hangjai voltak a *Magyar sirámok*-ban. Régibb, Berzsenyies ódaformája most a *Fűk* című költeményének invokációjában csendül meg ismét, de a hit himnuszává hangolva. A „fűk“: Magyarország serdülő nemzedéke, Sík testben-léleken egészségre nevelt cserkész-tábor. „A kínzott föld imádkozik felétek“ — így szól hozzájuk a költő — „a tarlott, elesigált telek“, mely „lélekre, karra és ekére“ vár.

Magyar csend cím alá foglalta könyvének nemzeti ihletésű darabjait. És valamennyi azt hirdeti, hogy ez a magyar csend nem a temető, csupán a tél, amelynek mélyén ott forr a „héjszakasztó“ március zsendülése. *Rédey Tivadar*.

Merezkovszkij, Csehov, Wells, Shaw, Fogazzaro.

A népek szellemi együttműködésének atmoszférája csak úgy teremthető meg, ha azt, amivel egy-egy nép a maga tehetségével az emberi kultúrjavak gyarapításához hozzájárult, kölcsönösen megbecsülik. Az etikai értékek e tisztelete fogja majd megteremteni a lelkek békéjét, ami elengedhetetlen feltétele az emberiség kulturális fejlődésének.

Merezkovszkij, Csehov, Wells, Shaw, Fogazzaro! Mennyi különböző hang, szín, íz és írók műveiben! Faji és nemzeti jelleg, világnézet, életfilozófia, szociális hitvallás, sőt a közönséges mindennapi élet megnyilvánulása is más és más mindegyikben. Az emberiség egyéni és nemzeti sokszínűségének gazdag bizonyítékaira bukkanunk, ha ez íróknak fordításban most megejelent egy-egy regényét elolvassuk. E művek kitünő távlatokat nyitnak nemzetük pszichéjének mélységeibe és, bár többé-kevésbé nemzeti jellegűek, mégis általános érdeklődésre tarthatnak számot, mert mindenütt az emberi szív dobogását érezzük bennük.

Merezkovszkij: „*Az istenek halála*“ című regényében a pogány és keresztény világnézet küzdelmének korába vezet bennünket. Constantius császár, miután mindazokat eltette láb alól, kiket trónjára nézve veszedelmeseknek tar-

tott, már csak Ázsiában, száműzésben élő unokaöccseitől, Gallustól s Julianustól retteg. Gallus áldozatul is esik a gyanakvó császár félelmének, Julián körülményei azonban szerencsésebben alakulnak. A germánok elleni sikeres hadjáratai s katonáinak ragaszkodása Constancius halála után a császári trónra juttatják. Julián, ki ifjúkorában elmerült az antik világ szépségeinek szemléletében, most elérkezettnek látja az időt nagy reformterveinek megvalósítására. A görög világ azonban befejezte hivatását, a fejlődő idők szellemével szembehelyezkednie nem lehet s Julián pogánysága vele együtt elbukik a mezopotámiai haremzőkön.

Az íróban hatalmas erudíció párosul kiváló műérzéssel. A történetíróknak, krónikásoknak, egyházatyáknak mérhetetlen tárházait felkutatta, míg regényének anyagát összegyűjtötte. A korai kereszténység misztikus tévelygései, a papság s hívők fanatikus kilengései, melyek az igazi kereszténység egyszerű s nemes tanítását elhomályosították, nagyban hozzájárultak a böles s szelid Julián Platónban gyökerező pogány vallásfilozófiájának, valamint a jó s szép vezérelvei alapján kikristályosodott görög élet plasztikus varázsának emeléséhez. Sokan visszasírták a pogányságot, mely csupa napsugár, gyönyör s ujjongó élet volt, szemben az akkori kereszténység misztikus kódéval, szenvedéseivel, önsanyargatásaival s az élet teljes megtagadásával. A pogány s keresztény eszmék küzdelmének rajza rendkívül élénk. A festői, történeti tableauk korhűsége megragadó. Ennek jellemzésére két jelenetet emelek ki. Az egyik egy gyönyörű „symposion”, Mamertinus szónok ünneplése, melyben a jelenlevők az ékesszólásnak és a széptudományok önzetlen művelésének hódolnak. „Az Istenek csak azért küldték a halandókat a földre, hogy ékesen szóljanak.” Ezt a jelenetet hamisítatlan görög levegő hatja át. A beszédművészet hódoló tisztelete épp oly jellemző a görögre, mint akár a gazdasági jólét ihletett megbecsülése a modern angolra. A másik jelenet a császár jelenlétében ülésző mediolanumi zsinat, ahol a lényegi hasonlóság s lényegi azonos-

ságról vitatkoznak s melyben a fanatikus hit szenvedélye lobog, fényt vetve a hitviták elfajulásának minden gyászos következményére.

Merezkovszkij történeti érzéke oly fejlett, hogy könnyen belát idegen népek szellemi s idegéletébe. Orosz nemzetisége háttérbe szorul. Talán csak a naturalisztikus részletrajz mutatja, hogy Dosztojev-szkij s Tolstoj légkörében sajátította el az esztétikai szemléletet s a művészi kifejező formák hatalmas apparátusát. A színek intenzív hatását művészi eszközökkel fokozza. Szerkesztésbeli ügyességével, anti-tézisek, képlettető motívumok alkalmazásával sokszor színpadi hatásra látszik törekedni. A Julián által rendezett bacchanália ujjongó dalaiba belécseng a szerzetesek komor imája: „Oh Urunk, miért taszítasz el bennünket” és ezzel a bacchusi körmenet derűjét éppen úgy fokozza, mint a festő, ki a feketének kontrasztoszerű alkalmazásával teszi vakítóbbá világos színei hatását. Nyelve plasztikus, de szimbólikus-impreszionista hatásoktól sem egészen mentes.

Csehov „Semmirekellő”-jének és „A Halál árnyai”-nak alig van meséjük. Novella helyett inkább jellemrajznak mondhatnók: de mint ilyenek, megdöbbentő hatásúak. Egy-egy darab orosz élet változatlan egyhangúságban. Alig történik bennük valami; de e nyugalom csak látszólagos. Olyan mint egy nagy tó felszine, melynek mélyén különböző alsó áramlatok kavarnak. Úgy érezzük, mintha vajudnék az orosz nép etikai alkata, mintha átfornálnék egész jelleme, mely gyógyuló folyamat oly régóta várat magára, hogy az író is alig mer hinni eljövételében.

A „semmirekellő” egy ifjú, aki a két város posványában s unalmas légkörében nem elégítheti ki értelmiségénél fogva teljesen jogosult magasabb igényeit. Míg körülötte mindenki (értelmiségi és munkás egyaránt) csak henyel, csal, hazudik, lop, rágalmaz és részegkedik, a hős nehéz testi munkában talál megnyugvást, mint amelyet egyedül gondol abszolút produktív munkának. Mint nemes ember, e hozzá nem „méltó” foglalkozás miatt nemesak tehetségtelen építész apjának, hanem még a kor-

mányzónak neheztelését is magára vonja. Érdekes egyéniségével egy időre leköti egy úrilány szerelmét, ki felesége lesz, de csakhamar ő is elválik tőle. Ettől kezdve, elvonulva a világtól, becsületes munkában öregszik meg anyyi — hazugság és képmutatás közepett.

A „Halál árnyai” egy tudós orvos-professzor rajza, ki minden tudománya s előkelő kitüntetései ellenére élete végén fáradtan kiábrándul az életből. Gúnyosan elkomolyodik, ha hírnevére gondol a nagy tudós, ki még családja körében sem bírt igazi tisztelget gerjeszteni a maga személye iránt.

Csehov az emberi élet nyomorúságának, letört reményeknek, kis egzisztenciáknak, az élet unalmának egyhangú költője. Csehov világa vigasztalan, mint Dante pokla és gondolkodóba ejti azt, ki még hisz az emberi méltóságban. Műveinek olvasása tragikus hatású. Lehetetlen a közéleti s társadalmi tisztességet veszélyeztető korrupcióval szembeszállni, a legnagyobbak is tehetetlenek ezzel szemben. „Mindenedig”!! Az író, ki előadásának szuggesztív erejével mindenkét lebilincsel, par excellence orosz író, mert benne van az orosz nép lélek legjellemzőbb vonása: szárnyaszegett csüggedés és keserű rezignáció. Ez a hang cseng ki az orosz nép dalainak minden sorából.

Mennyivel derültebb ennél az angol művek atmoszférájában, melyben még a legsűrűbb ködön is átdereng a napsugár.

Wellsnek „*A szerelem és Lewitham úr*” című regényében ez a probléma: Mennyiben volt a szerelemnek irányító hatása Lewitham úr életére? Tudnunk kell, hogy a hős 18 éves korában tudományos babérokért lelkesedett s akadályokat nem ismerő kitartással törtette előre. Padlásszobájában (melynek falain böles mondások: „A tudás hatalom” vagy „Amit valaki megtett, más is megteheti” figyelmeztették esetleg lankadó buzgalmat kötelességeinek teljesítésére) egy tanulmányi vázlat volt kifüggesztve, melynek előírásait mindig megtartotta. Carlyle areképe is buzdítólag hatott rá. Nem is maradt egy pillanata sem a „sátánnak és gonoszságainak”. Egyszerre csak találkozik Etellel, egy londoni gép-

írókisasszonnyal. Az első nap csak egy kis sétára mennek, két-három évvel később pedig már érzi, hogy elágazó utak előtt áll. Egyik oldalon a hírnév s tekintély ragyogó lépcsője, amelyről kora ifjúságától kezdve álmódzott, a másik oldalon — Etel. Mire számíthat, ha mégis Etelt választaná!? Etel is, ő is szegény volt, reménytelenül szegény... Lewitham mégis Etelt választotta, s vele a nyomorúságos, küzdelmes életet.

Wells érezhetően sajnálja a hőst, ezt a természeti törvények jármában szánalmasan vergődő embert, ki nem tud az emberi hivatás és kötelesség méltóságának oly magaslatára emelkedni, mint pl. Corneille hősei, lerázva magukról minden gyengeséget. Lewitham barátereje a szerelem reátörő hatalma alatt lépésről-lépésre jobban megtörik. Az író a hős e küzdelmét egy állandó ironikus mosollyal kíséri végig. Midőn pl. kirándulásra készül, „szórtelen arcát különböző látószögekből nézegette a tükör előtt és megállapította, hogy előnyére válnék, ha orra egy gondolattal kisebb volna.” Később pedig a réten sétálva „Lewitham a leány és három tisztelőre méltó tehen között haladt, ugyanazt érezve, mint Perseus, mikor megszabadította hölgycé a tengeri szörnyetegtől.” Ezekhez hasonló gúnyos megjegyzések s hasonlatok végtelen sorát lehetne idézni. Az íróból hiányzik az egész természetet átható, egyszerű, de csodálatos érzéssel, a szerelemmel szemben helyén való áhitatos tisztelő. Azokat az édes-bús jeleneteket, melyekben az érzelm túlteng s melyek líraisága szintén lehet igaz és természetes, itt — bár par excellence szerelmi regényről van szó — hiába keressük. Szentimentalizmus vádjával bizony nem vádolhatjuk ezt az írókat, aki a szerelmesek együttlétének boldogságára csak ily szavakat talál: „Amit beszéltek, oly eleséplétek tűnnék fel, hogy helyesebb, ha elmellőzöm. Nekik mindenesetre nem volt eleséplé.”

Wells regénye különben színes és érdekes. Turner és Monet vásznait juttatják eszünkbe a Themse-parti séták, a párázatos s esővel permelező esték, majd sűrű ködök gyönyörűsége szürkésfehér légi fátylai, melyekről elragadtatás hangján

ír a ritka atmoszférikus hatások iránt fogékony író. Benne van e regényben London nyüzsgő élete, a Piccadilly drága kirakatai, a Regent Street hamis gyémántjai, a keleti végek szegénysége és nyomora, a Tower komor szépsége. De nemcsak az angol élet külső képét adja, hanem megvilágítja a nemzet belső életének mozgató rugóit is. Politikai s gazdasági törekvések, szociális mozgalmak, szellemi áramlatok, feminizmus, testnevelés, sport, minden eszme megtalálja a maga apostolait az epizódalakok személyében; elmondhatjuk, hogy az angolok egész etikai élete benne lüktet a regényben. A helyi viszonyok sajátosságosan színezik azt, ami általános. Öröktől fogva titokzatos törvények uralkodnak emberi létünkön, a természet őszité nem törhető vaspántokkal szorítja bele az embert a maga tényeinek láncolatába. Az ősi ösztön mindenütt diadalünnepet ül. Itt nincs józan-ság és megfontolás, itt az agy logikai ténykedése megszűnik. A távoli etikai ideálokért lelkesedő ember önmegtartóztatást kívánó önzetlen törekvései közepett egyszerre csak szemben találja magát testiségének vak ösztöneivel és ekkor ereje megtörik. Itt érezzük az álmodozó Wellsnek keserű rezignációját: Fizikai törvények kényszere nehezedik reánk, tehetetlenek vagyunk. Az író hideg, józan, nyugodt — mint a brittek általában, kikben a szenvedély soha el nem hatalmasodik.

Nem kevésbé érdekes Shaw *Cashel Byron mestersége*. A titokzatos Cashel Byron egyszerű díjbirkózó, ki természetes józanságával élesen elítéli az angol társadalmi élet fonákságait. A regény súlypontja Mrs. Hoskynnél rendezett irodalmi est, melyen Cashel Byron tartózkodás nélkül elmondja kritikai megjegyzéseit, s velők természetesen általános megbotránkozást kelt. Az előkelő Miss Carewnak azonban megtetszik e különös ember s hozzá megy nőül. Byron faunszerű jelenség a modern társadalomban; oly motívum, melyet az újabb írók nagyon kedvelnek, mivel szatirikus kedvük kitombolására bőséges alkalmat ad. Shaw munkája is telve van keserű észrevételekkel. „Önzés a rugója minden emberi cselekedetnek“. „Az embe-

rek nem őszinték: tudnak örömet s fájdalmat színlelni egyaránt.“ „A világ nem gondoskodott még helyről s működési körről művelt nők számára.“ „A világhoz alkalmazkodni erkölcsi öngyilkosság.“ Sokszor azonban nem az igazság, hanem az éle a fontos nála. Míg Wells természetfilozófus, kinek egységesen kialakult világnézetee van, addig Shaw inkább csak az egyes életjelenségek élesszemű megfigyelője. Wells szintetikus, Shaw analitikus elme. Amaz fájdalmas rezignációval és egy kissé kesernyész iróniával nyugszik bele a változhatatlanba, az utóbbi mindig ostoroz, hogy javítson. Minden munkája egy-egy bírálat az angol társadalmi életről. Csak az a kár, hogy szavait erkölcsi nagyság nem nyomatékositja.

Fogazzaro *Leila*-ja a legérdekesebb írói egyéniségek egyikét mutatja be. Modern vallásproblémái révén, melyek folytán a római egyházzal is összeütközésbe került, általánosan ismertté lett. A természet-tudományok hatalmas fellendülése, Darwin és Spencer evolucióanalís elméletei, a racionalizmus és pozitivizmus tanai nem maradhattak hatás nélkül a katolikus hitéletre sem és megérelették a liberális katolicizmust vagy modernizmust, mely igyekezett a hit tételeit a tudományos eredményekkel összehangba hozni. Ez a kritikai áramlat Fogazzarót is magával ragadta, ki hosszú lelki harcok után végül is a tiszta hitben talált megnyugvást. Vallásfilozófiai fejlődésének ezt a végső fázisát „Leila“ című regényében találjuk fel. 22224

Leila hatalmas koncepciójú regény, melynek cselekvénye lassan és szélesen halad egy kettős mederben. Az egyik a hősnő szerelmi története, a másik a dogmatikus római egyház képviselőinek küzdelme a modernizmussal. Az író szerkesztésbeli ügyességére vall, hogy a regényt egységesnek érezzük. Leila szerelmese, Massimo, egyszersmind a modernizmus előharcosa. A lány, ki elhunyt vőlegénye iránti kegyeletből annak családjánál él és kit ott úgy kezelnek, mint édes gyermeküket, sokáig ellentáll az öreg Marcello régtől fogva dédelgetett tervének, hogy Massimo feleségévé legyen: az ifjút ugyanis hozományvadásznak gondolja. A félreértése-

ket csak Marcello halála után sikerül Donna Fedele segítségével eloszlatni. Ez utóbbi különben lelkes híve az eretnekeként üldözött, liberális gondolkozású katolikus papoknak, főleg Don Aurelionak, a község elűzött plébánosának, s így Fogazzaro elveinek képviselője.

A regény összes szereplői pompás megfigyelésre vallanak. A két ellenséges papi tábor képviselőinek profilja éles, határozott, megragadó hatású. Minden gondolatuk, szavuk, cselekedetük elsőrendű jellemzőerőre vall. A jellemzést szelíd ironia hatja át, mely sohasem sértően gúnyolódó, sohasem maró hatású, de viszont a nemesebb értelemben vett humorig sem emelkedik fel. Fogazzaróban nincsen meg a világirodalom nagy humoristáinak: Dickens, Gottfried Keller, Raabe, Reuternek nagy szeretete, mely a kedély melegségével öleli magához a gyarló embert, megbocsátván neki minden fogyatékosságát. Fogazzaro egy árnyalattal komorabb, semhogy az igazi humor derüje be ragyoghatná alakjainak jellemzését. A léleknek azonban kitűnő ismerője. Leila lelki küzdelmei lélektani tanulmány tárgyai lehetnének. Leila lelkületének rajza, melyben a holt iránti kegyelet szemben találja magát Massimo iránt érzett vonzalmával, Marcello iránti hálája szívének büszkeségével és önérzetével, züllött szüleitől való irtózata gyermeki lelkének egész gyengédségével: a hivatott olvasónak sok gyönyörűséget szerez.

A valóságos részletrajz és a lelki elemzés: az író legnagyobb erőssége. Alkotásainak varázsa pedig azok a gyönyörű olaszországi tájak, melyek történeteinek háttérül szolgálnak.

A fordítók: Kiss Dezső, Goda Géza, Tonelli Sándor, Benedek Marcell, Honti Rezső, általában véve elismerésreméltó, derék munkát végeztek, mellyel azonban itt nem foglalkozhatunk érdemlegesebben.

Németh Sándor

Zilahy Lajos novellái. (*Az ezüstszárnyú szélmalom.*) Zilahy Lajossal szemben nem tudok egyetlen helytálló kifogást se támasztani. Mindazt, amire vállalkozik, derekasan meg is oldja, mert tudja, mit hogyan kell és lehet megcsinálni.

Vége megint egy író, akinek min-

den során megérzik, hogy nagyon szereti a mesterségét s — amint Arany János mondta egyszer egy kritikájában — nem vész össze mestersége eszközeivel; szeretettel bánik velük; élvez, míg dolgozik. Ezért is élvezet szemelgetni, olvasgatni a munkáiban, melyek finom tolla alól kikerülnek.

S mindjárt megérezzük azt is, hogy nem idegen. Könnyen jutunk lelki, érzelmi közösségbe vele. Nincsenek gátlások, melyek elválasszanak tőle. Látásának módja ugyanaz, mint az intelligens magyar emberé általában. Szemléletei, emlékképei is csak pontosabbak, de rajzban, színben a mieink. Embereit ismerjük, tájait bejártuk, hangulatait átértük, vágyaira vágyunk, örömben-búban egyek vagyunk vele. Talán akkor is tetszenék, ha kevésbbé volna művész.

De az, vérbeli íróművész, akinek jó szeme a legmindennapibb dolgokban meglátja a jó írás-matériát s nem vadaszik vasárnapi témákra. Ezért is van minden kis elbeszélésben — melyek inkább *rajzok*, mint *novellák* — valami friss elményszerűség, ami azonban nem azt teszi, hogy műveiből hiányoznék a befejezettség, a kikerekítés, az egység. Sőt inkább nagyon is megvan mindez s ez árulja el legjobban a kész író.

(Ha rajzai élményszerű voltát hangsúlyozom, ez persze azt sem jelenti, mintha talán tudnám, jótállanék érte, hogy elbeszélte esetei csakugyan átélt élmények. Csak ez a látzata a dolognak. Ettől azonban akár az is lehet a *ténybeli* igazság, hogy minden egyes kis rajz merő kitalálás, képzeletjáték, sőt az is lehet, bár nem valószínű, hogy épp ez a nagy könnyedség, friss közvetlenség nagyon meggondolt, fegyelmezett alkotó munkának, vagy éppen kínos veriféknak az eredménye. Furcsa, nagyon furcsa az alkotó munka. És mindenkinél más. A kész eredményből sohse lehet biztos következtetést vonni az alkotás miktéjére.)

Témái aprószertes voltából, előadása nagy közvetlenségéből folyik, hogy mindegyik kis rajzának az intim báj, a kedvesség az uralkodó vonása, mellyel szinte belopja magát az olvasó szívébe. Friss, meleg életérzés árad könyvéből, szelíd han-